

Att se världen som estetisk. Blick för omsorg i förskolans konstnärliga och kreativa verksamhet

Sofia Lång

Nord universitet

Abstract: In kindergarten, the care aspect is essential. An understanding of creative, aesthetic activities as forming care relationships in kindergarten might bring forth a care relationship with the world. Selected examples are discussed through the philosophers Yuriko Saito's views on care ethics and Arnold Berleant's phenomenological approach to aesthetics as grounded in experiences through the senses. The chapter thus brings forth views on the aesthetic experience as consisting, on a very fundamental level, of a relationship guided by care. With a foundation in a caring relationship, the ethical dimension in the aesthetic becomes tangible through the fact that, as a free, independent and autonomous person, one has the opportunity to develop one's own creative potential. Raising awareness among staff in kindergarten of a caring ethical perspective, as well as of Saito's and Berleant's views of the development of an aesthetic sensitivity, can promote a view of the aesthetic as a prerequisite for the ethical. Through this approach, an understanding of a transformational aspect of aesthetic activities may bring forth an awareness of life-coping perspectives.

Keywords: care, kindergarten, aesthetic experience, aesthetic engagement, arts and crafts, art activities

Introduktion

Det var herlig å trække på det tynne islaget på vanddammene som lagde lyden av knust glass, og vi stod og kikket opp på de lange istappene som hang ned fra takene på gamle hus og dannet vakre kniplinger langs taket. Når våren kom, skapte snøsmeltingen lekeområdene våre om til deltaer med små, sildrende bekker, søle og vann. Dette ga innbydelser til lek og utforskning. Vannet ble til en lekekamerat som sa: «kom og lek med meg». (Lunde, 2021, s. 124)

Citatet ovan beskriver sinnliga opplevelser av vatten i ulike former, opplevelser som kan sägas anta estetiska dimensioner för de barn vars erfarenheter här återges. Citatet, en skildring av Lundes egen barn-domsupplevelse, är taget från hennes forskningstext om förskolebarns estetiska möten med just vatten (Lunde, 2021). Medan det är genom synsinnet dessa möten gärna initieras (Lunde, 2021, s. 123), samverkar sinnena i det estetiska. Detta kapitel har sitt huvudsakliga fokus på bildestetisk verksamhet, samtidigt som visuella opplevelser också kan inbegripa andra sinnen. I dialog med bland annat Lundes exempel med barns estetiska opplevelser av vatten strävar jag i detta kapitel efter att åskådliggöra visuellt estetisk verksamhet i förskolan genom ett omsorgsetiskt perspektiv.

När omsorg ses som en grundläggande, estetisk relation till världen, blir den enligt filosofen Yuriko Saitos synsätt en betydelsefull aspekt i den estetiska opplevelsen (Saito, 2022). Gällande det estetiska har Saito inspirerats av filosofen Arnold Berleants syn på den estetiska opplevelsen, en syn som är förankrad i det direkta, sinnligt opplevelsemässiga (Berleant, 1970, 1991, 2017). Tillsammans med Saitos omsorgsetiska (care ethics) perspektiv utgör Berleants närmandesätt den huvudsakliga teori jag utgår ifrån med syfte att belysa omsorgskvaliteter i visuell, konstnärlig verksamhet i förskolan, och hur det estetiska, skapande och utforskande utövandet utgör en omsorgsrelation till världen.

Omsorg utgör ett av kärnområdena i förskolans verksamhet. Saitos och Berleants teoretiska perspektiv åtföljs av Tholins om omsorg i förskolan (2023) där de relationer förskolans vardag bygger på markerar en kontextbaserad förståelse av omsorgstemat. På grund av kapitlets

ringa längd företas ingen regelrätt utredning av begreppet omsorg (se även omsorg i kap. 9, Jenssen). Kapitlet tar fasta på ömsesidiga relationer mellan vuxna och barn samt mellan barn såsom de lyfts fram av Tholin.

Genom ett estetiskt-fenomenologiskt närmandesätt och en hermeneutiskt strukturerad uppbyggnad ses exempel ur litteratur som riktar sig till pedagoger i estetiskt, företrädesvis bildestetiskt skapande arbete i förskolan i ett sammanhang av ovannämnda omsorgsetiska tema. Litteraturen är känd för mig genom min undervisning i ämnet ”kunst og håndverk” för blivande förskollärare. De valda exemplen åskådliggör spontant uppkomna och planerade estetiska situationer som på olika sätt i fråga om användandet av bland annat material och redskap illustrerar barns estetiska utforskning. Exemplen diskuteras i ljuset av barns skapande och praktiska utforskning (Fønnebo, 2019; Kjær, 2018; Lunde, 2021; Reienes & Kampmann-Jensen, 2022; Rieck, 2021) samt barns möten med visuell konst (Waterhouse, 2017).

Det omsorgsetiska perspektivet åtföljs av en emotionsaspekt och Solomons existentiellt-fenomenologiska syn på emotioner (Solomon, 2007). Emotionsaspekten i den estetiska upplevelsen diskuteras också i ljuset av Berleant och Solomon i Lång (2020). Dessutom lyfts en i huvudsak salutogen förståelse fram av att uppleva livshantering i en helhet där det hermeneutiska förstås som en allmänfilosofisk teori om förståelse (Krogh, 2014, s. 43) och med en förförståelse av omsorg som väsentligt i förskolans verksamhet. Med ett närmandesätt till det estetiska som nära förbundet med det kroppsliga, sinnliga och emotionella och att estetiska upplevelser är tillgängliga för alla och envar formuleras den huvudsakliga forskningsfrågan som följer: *Sett i ljuset av Berleants och Saitos förståelse av det estetiska samt Saitos förståelse av det omsorgsetiska, vad innebär en estetisk förståelse för ett omsorgsfullt agerande i förskolan?*

I bokkapitlets del 1 introduceras den estetiska upplevelsen genom exempel och utifrån den estetiska och omsorgsetiska teorin. Det estetiskt transformativa belyses i del 2, inkluderande det emotionella i del 3 samt meningsskapande i del 4. Del 5 lyfter fram barns möten med konst.

Del 1 Begrepp och teori - bakgrund och närmandesätt

Relationer står centralt i Lunde (2021) som beskriver en situation som inbegriper rikt nyanserade aspekter av relationer; relationer mellan barnen, mellan barnen och elementet vatten och mellan barnen och de vuxna som ger barnen utrymme att utforska det de spontant intresserar sig för (Lunde, 2021, s. 121). I sin text med fokus på det estetiska skriver Lunde också fram vattnets agens; vattnet samverkar med barnen på motsvarande sätt som barnen samverkar med vattnet i en situation, en av otaliga liknande estetiskt betonade situationer i förskolvardagen (Lunde, 2021, s. 122).

I de olika situationer som uppkommer sett ur ett relations- och omsorgsbaserat perspektiv behöver de vuxna också kunna bemästra att bli berörd av barnen som har del i dem (Tholin, 2023, s. 73). I Arnold Berleants syn på den estetiska upplevelsen utgör det att bli berörd en central del (Berleant, 2017). Detta sker genom det *estetiska engagemanget*. Berleant har vidareutvecklat tanken om det estetiska från traditionellt estetiska situationer till det sociala med grundval i att det som värdesätts i estetiska upplevelser också står att finna i många sociala situationer (Berleant, 2017, s. 9).

I Lundes (2021) exempel uppstår ett estetiskt möte när barnen agerar inte bara i ett relationsmässigt samspel med varandra, utan också med en vattensamling som uppkommit efter en period med mycket regn. Uttryckt med Berleants terminologi kan man säga att barnen engageras av det de upplever. Av ljuset som speglas i vattenytan, vinden som krusar den – och de stenar som barnen kastar och som försvinner under ytan med ett plopp (Lunde, 2021, s. 120). Lunde beskriver en helhetsmässig situation i vilken det estetiska är centralt. I ett försök att närma sig estetiska situationer såsom de upplevelsemässigt *är* har Berleant (1970) utvecklat begreppet *estetiskt fält*. Genom sitt i huvudsak fenomenologiska närmandesätt nalkas han den estetiska upplevelsen som ett helhetsmässigt, reciprokt skeende i vilket det estetiska engagemanget utgör en aktiverande impuls. I ett socialt sammanhang kan ett estetiskt engagemang vara det som utmärker den sociala samhörigheten (Berleant, 2017, s. 12).

Om mötet mellan barnen och vattensamlingen beskrivs i termer av ett estetiskt fält kan intresset för de uppkomna vattensamlingarna ses som impulsen. Barnen och vattnet med alla de upplevda estetiska kvaliteterna utgör likvärdiga aspekter av det helhetliga skeendet som kan beskrivas som en estetisk upplevelse.

Influerad av Berleant för Yuriko Saito (2022) fram sin syn på estetik och den *estetiska upplevelsen* samt sin förståelse av det *omsorgsetiska* (care ethics) som stående i relation till varandra på ett grundläggande plan. Saitos relationsbaserade förståelse av omsorg härrör bland annat från Noddings (1984) tankar kring omsorgsetik som prioriterar relationer (Saito, 2022, s. 25–26). I Saitos (2022) närmandesätt står dessutom det estetiska och det omsorgsetiska i en ömsesidig, med andra ord reciprokt, relation till varandra. Saito (2022) utvecklar denna sin syn delvis i kontrast till de länge rådande grundprinciperna för etik i västerländskt filosofiskt perspektiv, med ideal såsom rationalitet, objektivitet och universalitet (Saito, 2022, s. 24). I sin relationsbaserade syn förespråkar Saito istället det förstahands- och situationsbaserade (2022, s. 26). Också Tholin (2023) utgår bland annat från Noddings gällande en relationsbaserad förståelse av omsorg samt Noddings tankar om omsorgspraktik i pedagogiska sammanhang. Enligt Noddings är en omsorgsrelation ömsesidig. För att omsorgsrelationen ska vara fullvärdig är bägge parter aktiva och bidragande i situationen (Noddings i Tholin, 2023, s. 101). Genom sin individualitet är barn aktiva i omsorgsrelationen, de svarar på olika sätt på omsorgen de får (Tholin, 2023, s. 101–102).

I Lundes (2021) exempel med barnen som fascinerats av vattenpölen är barnen aktiva i det estetiska, något som möjliggörs genom att de vuxna ger barnen tid och utrymme att förundras och utforska (Lunde, 2021, s. 121, 123). De vuxna visar på så sätt omsorg som de två- till treåriga barnen kan sägas gengälda genom att de engageras i det estetiska. Lunde beskriver hur barnen kastar stenar i olika storlekar mot pölens yta, och hur de står tysta och ser hur vattnet så att säga svarar dem med stora och små ringar där stenarna träffat och sedan brister ut i glada tjut och skratt. De utväxlar blickar med varandra. Den helhetsmässiga situationen "... blir en lek, der barna, vannet, lyset og steinene deltar" (Lunde, 2021, s. 120–121). Barnen och samvaron dem emellan – men också vattnet

och stenarna – ges betydelse i Lundes exempel. I Berleants fältteori (1991) utgör det tidigare nämnda *estetiska engagemanget* en impuls eller drivkraft i den estetiska upplevelsen. Den estetiska upplevelsen ses som ett växelverkande förhållande mellan den som upplever och det som upplevs. Detta närmandesätt baseras på en fenomenologisk analys av upplevelsens direkthet (Berleant, 2017, s. 10). Också den transformativa dimensionen av den estetiska upplevelsen beaktas, med rötter i en aristotelisk *katharsis* (Berleant, 1991, s. 10). (Se även om transformation i kap. 5, Kibirige.) I den estetiska upplevelsen genomgår vi potentiellt en förändring genom att vi berörs, på ett emotionellt och mentalt plan.

Både Berleant (2015, 2017) och Saito (2022) lyfter fram något de kallar estetisk sensitivitet eller estetisk skärpa. Detta innebär en utvecklad medvetenhet om sinnliga upplevelser genom en reflekterad granskning av sinnliga förnimmelser (Berleant, 2017, s. 9). Berleant (2015) tar fasta på den formulering av det estetiska som Alexander Gottlieb Baumgarten i *Aesthetica* (1750–1758) förde fram som läran eller vetenskapen om det sinnliga med en utgångspunkt i grekiskans *aísthēsis*, sinnlig uppfattning eller förnimmelse. För en samtida förståelse av det estetiska är det denna ursprungsbetydelse, med uttydning genom ordets etymologi, som är utslagsgivande (Berleant, 2015, s. 2).

Del 2 Transformation genom omsorg

Exemplet jag är i dialog med här kommer från Reienes och Kampmann-Jensen (2022). I det beskrivs fyraåriga Renés process i mötet med det som Reienes och Kampmann-Jensen framhäver som *transformativa* material. Materialen i exemplet utgörs av lera och färgkriter.

Fønnebø (2019) framhåller vikten av att vuxna som jobbar med barn har utvecklat en egen trygghet gällande estetiskt uttryck och användande av en mångfald material. Genom sin egen utveckling av detta bidrar de till att kunna besanna barns behov av bekräftelse genom ett varierat användande av material, redskap och tekniker (Fønnebø, 2019, s. 177). Genom en mångskiftande estetisk process upplever fyraåriga René bland annat bemästring (Reienes & Kampmann-Jensen 2022, s. 78). Liksom hos de övriga författarna till boken *Kunsten å være urolig*

(Isaksen & Eriksen, 2022) ses fenomenet oro inte som ett störande element i olika situationer i förskolans verksamhet. Istället ges oron, som ofta antar ett kroppsligt uttryck hos barn, en positiv inramning som inre drivkraft och grund för lärande och utveckling (Isaksen & Eriksen, 2022, s. 13). Oron kan på så sätt också sägas utgöra en katalysator för konstnärlig utforskning.

Artikelförfattarna beskriver i sin praktikberättelse hur René bearbetar mjuk, föränderlig lera. Hans oro förändras från hinder för skapande och deltagande till kreativ drivkraft. I denna process är det av stor vikt att Kari, hans förskollärare, på olika sätt visar omsorg i processen som leder till utforskning av transformativa material (Reienes & Kampmann-Jensen, 2022, s. 83). Karis uppmärksamma förhållningssätt gentemot René kan ses i ljuset av det som Saito (2022) ur ett omsorgsetiskt perspektiv benämner *estetiska färdigheter*. I det direkta samspelet med någon kan dessa färdigheter, förutom ett engagemang som kräver fantasi, inbegripas av att kunna tolka kroppsliga uttryck och uppträdanden, ibland subtila sådana. Då blir perceptuell skärpa och känslighet nödvändiga aspekter av dessa färdigheter. I motsats till detta kan en skarp klang i rösten eller ett strängt handlag inte bara uppfattas som etiska brister utan också estetiska sådana. Med andra ord är det estetiska en förutsättning för det etiska, framhäver Saito (2022, s. 18).

Såsom Reienes och Kampmann-Jensen (2022) beskriver Karis sätt att vara kan det sägas kännetecknas av estetiska färdigheter. Artikelförfattarna framhäver hur Kari *ser* René. I förskolan har man grävt efter dagmask i en vecka. På stora ark utplacerade på golvet har sedan maskar vuxit fram genom mjuka, fylliga spår från tjocka färgkritor. Först håller René sig i utkanten, han vill inte. Men så fångslas han av hur strecken tar form på papperet, hur de får liv och blir till fet mask. Allt detta ser Kari, och hon har också tagit till sig att René älskar färgen röd. En stund av koncentration uppstår, det är ”[...] den taktile upplevelsen som kobler ham på øyeblikket” (Reienes & Kampmann-Jensen, 2022, s. 77). Kritornas färg transformeras till något nästan levande – till dagmaskar. Omsorgsfärdigheter bidrar till att göra relationen reciprok och helhetsmässig. Till sist deltar René och genomgår genom den skapande, estetiska processen en transformation på ett personligt plan.

Precis som den estetiska upplevelsen utgörs av ett reciprokt förhållande mellan den som upplever och det som upplevs, karakteriserat av ett estetiskt engagemang, framhäver Saito (2022) att också omsorgsetiken är baserad på en första-persons-förståelse av de parter som är engagerade i en omsorgssituation. Denna relationella syn påvisar och uppkommer ur att vår existens är beroende av relationalitet, av ömsesidighet. Genom att framhäva och fördjupa denna syn på tillvaron genom vårt etiska och estetiska interagerande med varandra kan vi också närma oss den grundläggande filosofiska frågan om hur en lever ett gott liv (Saito, 2022, s. 59). På vilka sätt kan då detta förstås i ett sammanhang av bemästring, där estetisk verksamhet spelar en central roll? Reienes och Kampmann-Jensens exempel med det *transformativa* ger oss några häntydningar till det.

René engageras, sinnligt och kroppsligt, i ett reciprokt skeende. Han inspireras att teckna och att forma den mjuka leran. Dessa transformativa material ger genom sina inneboende egenskaper möjligheter till kreativ utforskning på ett personligt, engagerande plan (Reienes & Kampmann-Jensen, 2021, s. 80). Karis kunskap om materialen samt hennes omsorgsbaserade förhållningssätt, som utgör en grund för relationen mellan henne och René, bidrar till relationen som uppstår i det helhetsmässiga, estetiska skeendet. Så som Alice Kjær (2018) skriver är de vuxnas engagemang en viktig utgångspunkt för att stödja barns positiva relationer. En god relation innebär att de vuxna är involverade och uppmärksamma och att de har insikt (Kjær, 2018, s. 91). Det relationella här inbegriper relationerna mellan Kari, René och de transformativa materialen i det estetiska skeendet. I en betydelse av det omsorgsetiska kan det estetiska engagemanget handla om omsorg som uppmärksamhet med fokus på individuellt utmärkande egenskaper, skriver Saito (2022). Det kan handla om lyhördhet i ett aktivt och fantasifullt engagemang och om det interpersonella som baseras på reciprocitet och samarbete, något som främjar ett respektfullt förhållande till andras individualitet (Saito, 2022, s. 78). Detta är aspekter som bidrar till att René deltar till sist och att oro blir en del av en skapande process med element av upplevd bemästring. I det följande belyser jag en förändringsprocess i vilken emotioner, närmare bestämt rädsla, spelar en central roll (se även om transformation genom omsorg i kap. 5, Kibirige; kap. 9, Jenssen).

Del 3 Transformationens emotionella aspekt

I ett exempel beskrivet av Kjær (2018) upplever några barn stor rädsla för mörkret som de får utforska genom det estetiska. Trygghet och lekfullhet bildar ramarna för ett projekt inlett av personalen där estetiska processer spelar en nyckelroll för förändring. Det kroppsligt sinnliga får ta plats bland annat genom för barnen kända sånger om temat och genom rekvisita som inspirerar till utforskning av ljus- och skuggfenomen (Kjær, 2018, s. 86).

Rädslan är vår kanske viktigaste emotion, skriver Solomon (2007). Skulle vi inte känna rädsla kunde vi obehindrat utsätta oss för eventuellt fatala farosituationer (Solomon, 2007, s. 29). Solomon representerar en fenomenologisk-existentiell syn, i vilken vi som kroppsliga väsen alltid är situerade i världen. Därmed är emotionerna – till exempel rädsla – aldrig oberoende av yttre omständigheter, även om det i en aktuell situation inte skulle finnas någon egentlig yttre fara. Emotionerna är, i enlighet med Solomons terminologi, dynamiska engagemang med världen och verkningar av ett medvetande i ständig aktivitet med denna värld. Medvetandet existerar inte utan kroppsligheten, samtidigt som kroppsligheten medför subjektivitet. Emotionerna är komplexa processer som i sitt engagemang med världen delvis är formade av kulturellt betingade skeenden. Medan vuxna i hög grad lärt sig att hålla emotionerna inom bords, kan barns emotioner ha en kort väg från upplevelse till uttryck (Solomon, 2007, s. 156–157). På vilket sätt kan då insikter i emotioner ha betydelse för förståelsen av estetiska processer? Och vad kan denna förståelse innebära när det gäller ett omsorgsetiskt perspektiv?

Projektet som Kjær beskriver får sin början genom att knappt 3-åriga Emil har med sig en ficklampa till förskolan. Personalen upptäcker att han tillsammans med några andra barn utforskar rummet de är i, i ficklampans sken. Allmänljuset har släckts, medan några av de yngsta barnen likväl fortsätter att tända och släcka det. Rädslan uppstår när rummet blir mörklagt (Kjær, 2018, s. 85).

Broberg (2018) framhäver att vuxna som har utvecklat ett receptivt förhållande till barn baserat på känslighet bidrar till positiva anknytningsmodeller. Forskning visar entydigt att barn som får känslomässigt och fysiskt stöd av vuxna när de signalerar behov för det har en generell,

positiv utveckling. För denna utveckling spelar förskolepersonalen en väsentlig roll. Detta ger en god balans mellan lek och utforskning, medan barnen aktivt vet att söka trygghet när de upplever en känsla av fara (Broberg, 2018, s. 41 och 44). Saito (2022) skriver att i enlighet med det omsorgsetiska perspektivet borde det ömsesidiga beroendet och det relationella perspektivet vara definierande för den mänskliga existensen. För att kunna utöva min frihet, autonomi och självständighet som individ måste jag först ha mottagit närande omsorg av mina omsorgspersoner (Saito, 2022, s. 49). På grundval av detta kan det sägas att en emotionell förståelse hos vuxna har en avsevärd betydelse för barns välbefinnande, med eventuella fortsatta konsekvenser för vad som kan benämnas ett meningsfullt liv som självständig individ.

Rädslan som uppstod när ljuset släcktes kan sägas illustrera Solomons fenomenologiska syn på emotioner som engagemang med världen. Kjær (2018) beskriver stor frihet med hänsyn till individuella upplevelser som togs hänsyn till under processens gång. En del barn behövde mer tid och fick delta i enlighet med sin egen upplevelse av rädslan för mörkret. Så småningom fick alla egna ficklampor och upptäcktsfärderna medförde fynd av färger och andra fenomen. Gradvis väcktes också nyfikenheten hos de barn som hade upplevt stark rädsla. Från att inte ha vågat gå in i rummet där projektet ägde rum till att göra det tillsammans med en vuxen gick de till slut in självmant (Kjær, 2018, s. 86–87). Projektet visar hur ett sensitivt tillvägagångssätt, både med tanke på emotionell och estetisk förståelse, kom att utvidga barnens tillvaro från att ha varit begränsad av rädslan till ett bemästrande av nya situationer. Att kunna skapa en trygg miljö för barn att på barnens egna premisser och på ett konkret och fantasifullt sätt utforska sina omgivningar kan kanske ge vidare positiva följder för andra liknande situationer.

En grundläggande del i emotionella processer är en dimension av reflektion, påpekar Solomon (2007). Redan det att vi ofta vanemässigt namnger det vi känner utgör en elementär aspekt av begrundande. Samtidigt kan de emotionella skeendena vara sammansatta och svåra att klä i ord, för barn i ännu högre grad än för vuxna (Solomon, 2007, s. 218). Mot bakgrund av detta kan ett projekt som genom ett kreativt

och sinnligt tillvägagångssätt utforskar något som många barn upplever som skrämmande – och därmed kan bidra till ett ofarliggörande – vara värdefullt.

Medan det att vara orolig gärna förbinds med tankar om en framtid med oönskade eller på olika sätt skrämmande element, är rädslan mer direkt emotionsbunden. Precis som oro är det något vi gärna vill undvika att uppleva. Hos yngre barn kan oron sägas vara av mer kroppslig art och förstås här i sammanhang av förväntningar och önskat respektive önskat beteende. Barns oro kan bland annat yttra sig som olika slags rörelser och ljud och som en rastlöshet. I en kulturell tradition där barns uppträdande har önskats efterlikna vuxnas har barns kroppsliga sätt att vara inte setts som önskvärt. Istället för att se det problematiska med oro och hur den tar sig uttryck ser Reienes och Kampmann-Jensen (2022, s. 77) den som en naturlig följeslagare, speciellt i estetiska, skapande processer. Sett i ljuset av att rädslan är en naturlig, mänsklig följeslagare kan exemplen ovan visa hur det att utifrån sina egna förutsättningar och i ett omsorgsbaserat sammanhang kunna gå från rädsla till deltagande. Det viktiga är, som artikelförfattarna ger uttryck för, att den känslomässiga aspekten här blir en naturlig del av den skapande och utforskande processen.

Att vara i en kreativ process kan ge upphov till oro, till ett motstånd som upplevs som obehagligt (Reienes och Kampmann-Jensen, 2022). Man kan känna sig obekvämt med nya verktyg och uttrycksätt. Ofta är det just obehaget som kan leda en vidare, som i exemplen med oro som genom omsorg omvandlas till eget kreativt uttryck. Tvivel är en del av kreativa processer och balansgången mellan bemästring och det att leva i det osäkra. Lek och konstnärligt skapande har vissa likheter med varandra, och i båda handlar det om fallhöjd, spänning och risk som essentiella delar. De utgör särdrag för dessa aktiviteter. Vägen till ett eget uttryck kan gå genom transformativa material, som kan vara ett sätt för känslor, tankar och åsikter att finna utlopp (Reienes & Kampmann-Jensen, 2022, s. 84). Som komplexa skeenden kan både leken och det estetiska skeendet innehålla element av spänning och risk, samtidigt som de på ett grundläggande plan är lustbetonade. I de två exemplen i detta avsnitt leder upplevelse av antingen rädsla eller oro till upplevelser av bemästring

– genom omsorgsfullt ledsagande genom estetiska processer i vilka barnens emotionella upplevelser tas på allvar. (Detta tema behandlas även i kap. 2, Steigum & Bruun.)

Del 4 Meningsskapande – det estetiska som inkluderande

I detta avsnitt lyfter jag fram två exempel genom vilka olika aspekter av omsorgsrelationer åskådliggörs. Det första exemplet är taget ur Fønnebø (2019) som lyfter fram situationer där utforskning och ett processuellt närmandesätt medför skeenden där något tecknas fram mellan vuxna och barn. Situationerna Fønnebø beskriver utvecklas organiskt, men med utgångspunkt i tydliga, trygghetsskapande premisser. Det handlar om ett slags levande, icke-genomplanerade situationer i vilka självständighet och bemästring blir tongivande faktorer (Fønnebø, 2019, s. 81–82). Något växer fram i den estetiska situationen. Medan den estetiska processen fortgår, kan det kanske också sägas att något som kan beskrivas som mening samtidigt blir till.

Fønnebø (2019) beskriver en situation i vilken några pojkar i treårsåldern utforskar färg. De använder sprayflaskor och ser färgen som de sprutar på en stor duk som hängts upp utomhus rinna ner längs ytan. Situationen innehåller element av väntande, att se på varandras bilder, mer färg som sprutas på det upphängda underlaget, skratt. De kroppsliga uttrycken inkluderar trampande och hoppande fram och tillbaka med medföljande rop och fnissningar. Situationen yttrar sig som något som liknar dans (Fønnebø, 2019, s. 84). En slags koreografi verkar uppstå, ett sammanhang som ger intryck av att vara meningsskapande, i vilket barnen utforskar estetiska och skapande dimensioner. Det kan också verka som att inslag av omsorg är närvarande i situationen.

Tholin (2023) framhäver senare tids forskning om barn, också små barn, som omsorgsfulla gentemot sin omgivning. Barn visar omsorg om jämnåriga, yngre och äldre barn och om vuxna. Barnen påverkar omsorgssituationer, de är medverkande i skapandet av en omsorgsfull gemenskap (Tholin, 2023, s. 126). Den beskrivna stämningen som framkommer ur Fønnebøs exempel, med element såsom väntande och att se

på varandras bilder, kan förstås som element av omsorg som bidrar till att skapa den helhetsmässiga situationen.

Situationen som beskrivs i Fønnebøs exempel kan sägas vara präglad av *estetiskt engagemang*. Som en central del av den estetiska upplevelsen enligt Berleant (1991) karakteriseras upplevelsen av inkludering. Genom att vi blir engagerade i det vi upplever blir vi en del av det estetiska skeendet. Det estetiska engagemanget möjliggör ett förenande av de element närvarande i det estetiska skeendet i en perceptuell och situationsmässig enhet (Berleant, 1991, s. 46). Genom det sinnliga kan vi engageras. Ofta handlar det att engageras om att bli berörd, många gånger emotionellt. Någoting i det estetiska skeendet frammanar ett gensvar hos oss.

Också i fråga om omsorg är det att kunna beröras centralt, skriver Tholin (2023), att låta sig bli emotionellt involverad. Hon påtalar likheter mellan det att kunna beröras av olika situationer, till exempel estetiska sådana, och att kunna beröras av relationer eller enskilda personer (Tholin, 2023, s. 113–114). I enlighet med Berleants socialestetiska närmandesätt är det att vi får estetiska upplevelser inte beroende av att komponenterna som medverkar till att de uppstår har direkt med konst att göra. Även till exempel ett samtal mellan två eller flera personer kan anta kvaliteter som kan kallas estetiska (Berleant, 2017, s. 12). I Fønnebøs exempel med pojkar som utforskar färg är många element närvarande, både estetiska och omsorgsmässiga. Situationen som liknar en slags dans kan också beskrivas som kommunikation mellan de delaktiga i situationen, som ett samtal utan ord. Samtal kan utspela sig på många olika sätt. Pojkarnas kommunikation har antagit icke-verbala former, den är kroppslig och sinnlig. Med andra ord kan den också sägas vara estetisk. Enligt Saito (2022) är människor estetiska väsen i den mån som vi interagerar med världen, något vi gör genom sensorisk perception och estetisk känslighet. Vår livskvalitet påverkas av kvaliteten på den upplevelse av det estetiska som vi erhåller i vårt liv (Saito, 2022, s. 3).

I Fønnebøs exempel (2019) har de vuxna förberett en situation med estetisk utforskning och möjligheter till att skeenden kan få utspela sig processuellt och organiskt. Detta är också en syn som berättigar det kreativa i skeendet. Situationen, som den beskrivs av Fønnebø, utvecklas till

att bli en händelse som inkluderar flera estetiskt sinnliga uttryck, en på samma gång visuellt och kroppsligt skapande upplevelse. De treåriga pojkarna engageras i det estetiska samtidigt som de engageras i varandra. Det estetiska skeendet, som grundläggande baserat på omsorg, framkommer här speciellt genom ett kreativt och glädjefyllt skeende – ett meningsskapande – i vilket de deltagande pojkarna kan sägas förhålla sig till varandra med omsorg. (Se också kap. 2, Steigum & Bruun; kap. 3, Heide & Reistadbakk.)

Följande exempel antar en nästan motsatt form, samtidigt som barnens självständiga uttryck också här står i centrum. Rieck (2021) beskriver en situation under en hektisk dag då modellera har lagts fram till barnen i förskolan för att de själva ska forma något av den. Medan modelleran ligger gråaktig och hårdnad i en plastlåda försöker sig något av barnen på att börja forma den, smakar på den men kastar den sedan på golvet och lämnar bordet. Egentligen var intentionen att med modellerans hjälp råda bot på den hektiska stämningen. ”Man ønsket å skape ro og gi barna mulighet til å utforske på egne premisser” (Rieck, 2021, s. 164). Ur ett relationellt, omsorgsetiskt perspektiv utgörs en fulländad omsorgsrelation av att involverade parter godkänner handlingen och att barnen i detta fall godtar omsorgsinitiativet (Tholin, 2023, s. 111). Omsorgsintentionen uttryckt genom det tilltänkta estetiska initiativet kommer till korta, och som följd fullbordas inte omsorgsrelationen.

Kjær skriver om vikten av att barn kan få möjlighet att hänge sig åt större och mindre aktiviteter som de kan uppleva att de bemästrar och få stöd av andra barn och av de vuxna (Kjær, 2018, s. 81). Rieck frågar sig om barnens upplevelse hade kunnat bli en annan än den som beskrivs ovan om man i presentationen av den självständiga aktiviteten hade tagit hänsyn till estetiska attribut. Modelleran hade kunnat ligga framme i en annan slags behållare med färger som hade väckt barnens intresse. De vuxna hade kunnat vara närvarande för att hjälpa till med uppmjukning av modelleran och tillsammans med barnen kunnat varsebli materialets egentliga formbarhet. Det hade kunnat leda till en annan slags förnimbar stämning i den aktuella situationen. Eventuellt kunde det ha betytt att barnen inspirerades att använda sin fantasi och att skapa (Rieck, 2021, s. 163–164). Estetiska aspekter såsom färger och materialets formbarhet,

element som kan förstås som impulser i ett estetiskt engagemang, hade kanske kunnat bidra till en reciprok situation – estetiskt såväl som omsorgsmässigt.

Kjær framhäver erkännandet av barns upplevelser som centralt i estetisk verksamhet. Att barn har rätt till egna erfarenheter och uppmuntras till att tro på sig själva och sitt eget uttryck. Erkännandet baseras på likvärdighet, att barnet är en individ med en självständig identitet med rättigheter och med integritet. Det handlar om en relation som bygger på de vuxnas tro på barnets upplevelse och uttryck, och som är en relation i vilken barnet upplever sig bli hört och bekräftat (Kjær, 2018, s. 83). I Riecks exempel tas barnens upplevelse på allvar genom reflektionen om att aktiviteten inte leder till det man egentligen önskade. Med hänsyn till estetiska aspekter hade barnens upplevelser eventuellt kunnat bli annorlunda.

Ur ett perspektiv av livshantering är ett salutogent förhållningssätt av vikt. Danielsen (2021) skriver om de grundläggande aspekterna av vad som ger livet mening, något som anses som centralt ur ett livshanteringsperspektiv. En av dessa aspekter är att varje individ har sina egna behov, förutsättningar och levnadsförhållanden. Att vara medveten om detta är delaktigt i en positiv hälsoutveckling (Danielsen, 2021, s. 124). Reienes och Kampmann-Jensens tidigare exempel visar på flera aspekter av det estetiska skeendet, i vilka hänsyn tas till de perspektiv Danielsen lyfter fram, förstärkta av Fønnebø och Kjær. Riecks exempel pekar på betydelsen av det estetiska i att ge barns upplevelser värde och skapa förutsättningar för självständiga uttryck.

Del 5 Barns konstmöten

Berleants (1970, 1991) begrepp *estetiskt fält*, i vilket det *estetiska engagemanget* är centralt, inbegriper konstverket, konstnärens intentioner och upplevaren i ett situationsbundet, helhetsmässigt och reciprokt sammanhang. Alla aspekter inverkar på likvärdig grund i denna helhet. Den ämnar ge utrymme för upplevelsens direktitet och komplexitet, som möten med konst och det estetiska kan medföra. Det estetiska engagemanget bildar en aktiverande impuls, med en aspekt av aktivitet som en

del av den estetiska upplevelsen (Berleant, 1991, s. 44–45). Genom att vi ofta blir berörda i de estetiska upplevelserna är vi inte passiva. Någoting sker med oss genom det estetiska engagemanget.

För att barn ska kunna engageras i möten med konst bör deras upplevelser stå centralt. Avgörande är att utgå från barns egen livsvärld, samtidigt som barn är kompetenta betraktare (Moe, 2022, s. 153–154). Waterhouse skriver om att möta speciellt de yngre barnen på ett för dem förståeligt sätt innebär att barnen får lära känna konsten genom flersinnlig förmedling, även om själva konsten ofta inte kan beröras fysiskt. Betydelsen av det flersinnliga kan förstås genom att det för yngre barn är tillnärmelsevis omöjligt att agera enbart utifrån synsinnet (Waterhouse, 2017, s. 64). Den sinnliga upplevelsen är precis som den emotionella väsentlig när det estetiska fältet bildar ramarna för upplevelsen. Att förstå upplevelsen där dessa aspekter får spela den roll de är förtjänta av är samtidigt att se barns behov och speciellt yngre barns kroppsliga sätt att vara som premisser i helheten. Vuxna däremot kan ofta behöva stimulera sin egen sinnlighet, att kunna uppleva konsten ur detta perspektiv.

I den helhetsmässiga syn som det estetiska fältet medför är också den vuxnas roll av vikt i barns möten med konst. De vuxna, skriver Waterhouse (2017), bör ställa frågor som kan vara öppningar för barn att kunna vidga sin upplevelse. Ett konstmöte förutsätter en öppen dialog, och det interaktiva är väsentligt i konstmöten där barn är involverade. De vuxnas egna tolkningar eller överdrivna förklaringar kan bli till hinder för förundran av konsten. Istället kan man sträva efter att skapa rum för fantasifullt berättande och för tankeexperiment som kan uppkomma i situationen. Att låta varje individ få utrymme för sin upplevelse, utan att låta egen smak eller inställningar styra (Waterhouse, 2017, s. 66–67). Att se barns fullvärdiga förutsättningar och på så sätt möjliggöra förundran (Moe, 2022, s. 154). Förundran kan också beskrivas som en öppen hållning och att förhålla sig med öppenhet till konsten kan ge fruktbara konstmöten. Också ur ett omsorgsperspektiv är vuxnas öppenhet i förhållande till barn väsentligt, skriver Tholin (2023). Det handlar om att kunna se med barns ögon, om att kunna se världen ur varje enskilt barns perspektiv och på så sätt med respekt och med hänsyn till barns värdighet (Tholin, 2023, s. 115).

Vuxnas inställning bidrar alltså till att aspekten av aktivitet, med hänsyn till barns integritet, realiseras i den estetiska upplevelsen. Då finns också möjligheter, som det estetiska fältet inviterar till, att den estetiska upplevelsen blir kreativ. Tankeexperiment och kreativt berättande kan utgöra exempel på det. Det Waterhouse beskriver kan också ses i en kontext av det reciproka, som utgör en grundläggande del av Berleants syn på den estetiska upplevelsen. Den estetiska upplevelsen uppkommer ur interaktionen mellan subjektet som upplever och det som upplevs (Saito, 2022, s. 53). Därmed är den estetiska upplevelsen möjlig endast genom det relationella och det ömsesidiga beroendet. Både omsorgsetiken och den estetiska upplevelsen uppkommer ur det relationella och ur det ömsesidiga beroendet som karakteriserar vår tillvaro och, på ett djupare plan, vår existens (Saito, 2022, s. 58–59).

I förmedlingsituationen är förmedlaren ofta en person från ifrågasvarande konstinstitution som barngruppen besöker, fortsätter Waterhouse (2017). Precis som i andra situationer är trygghet grundläggande. Även om den vuxna förmedlaren är en person som barnen inte känner är det möjligt att en upplevelse av trygghet kan uppstå. Det kan handla om att hitta gemenskap och närhet i en delad upplevelse som kan uppstå genom kroppslig närvaro. Den vuxna, konstförmedlaren, kan få möjlighet att ta emot ett barns öppna armar, och genom att tillsammans känna varandras kroppsliga närvaro kan man uppleva konstverket (Waterhouse, 2017, s. 67). I en sådan beskrivning av ett konstmöte blir Saitos (2022) relationsbaserade omsorgsetiska närmandesätt tydligt. När barns kommunikation framförallt sker kroppsligt genom handling och interagerande utan verbal kommunikation, är närvaro centralt i konstmöten (Waterhouse, 2017, s. 68).

Där barn har besökt konstutställningar som inte specifikt har varit riktade mot barn har kropp, aktion och verbalspråk använts i samma utsträckning (Waterhouse, 2017). Det har uppstått konstmöten som innehåller närhet, de är kroppsliga, inkluderande, utmanande, och de öppnar upp för en utvidgad förståelse både när det gäller synen på barn och barns sätt att kommunicera om sina upptäckter och upplevelser. För de vuxna var upplevelsen utvidgande för den egna förståelsen av barn som möter konst, medan konstmöten för barnen öppnade upp för en

rikare erfarenhetsvärld (Waterhouse, 2017, s. 69–70). Konstmöten som karakteriseras av sådan öppenhet öppnar också upp för ett omsorgsfullt agerande i vilket omsorgsrelationer kan fullbordas. Relationerna blir reciproka, och i det ömsesidiga skeendet gengäldas en aspekt av omsorg i det estetiska. Således blir omsorgen en väsentlig del av det estetiska.

Slutsatser

I detta kapitel har jag, genom ett i huvudsak fenomenologiskt närmandesätt, fört fram synen på vad en estetisk förståelse kan betyda för närvaro av omsorg i förskolan. Genom att se omsorgen som en elementär del av den estetiska upplevelsen, som Saito (2022) propagerar för, kan den bli en konstitutiv del av estetiska skeenden. En relationell, reciprok syn på både det omsorgsetiska och på den estetiska upplevelsen är vad som möjliggör denna syn på omsorg. För att förverkligas behöver pedagogerna i förskolan ha kunskap om och förståelse av det estetiska både gällande upplevelser och utövande och om omsorg i relationer mellan vuxna och barn samt mellan barn.

I del 1 åskådliggjorde jag hur den estetiska upplevelsen genom Berleants begrepp *estetiskt fält* kan förstås som ett helhetsmässigt, reciprokt och processuellt skeende, och hur det *estetiska engagemanget* innebär att bli berörd av det estetiska; sinnligt, emotionellt och mentalt. På motsvarande sätt kan ett engagemang uppkomma i sociala situationer. I omsorgsrelationer bör vuxna kunna engageras av barn och barns upplevelse- och utforskningsbaserade sätt att vara. När barn får spelrum att utforska och engageras i det estetiska kan omsorgsrelationen sägas fullbordas. Detta sker genom att barnen så att säga svarar på omsorgshandlingen genom inlevelse i det estetiska.

Kapitlets andra del belyste den estetiska upplevelsens transformativa aspekt, och hur ett omsorgsfullt agerande möjliggör ett transformativt skeende från upplevelse av oro och avståndstagande till deltagande och bemästrande. När oron förstås ur barns perspektiv kan den också bli en del av en kreativ process. Saitos uttryck *estetiska färdigheter* beskriver hur estetiska kvaliteter tillförs i olika situationer genom perceptuell

skärpa och sensitivitet genom att kunna se den andre som subjekt och utifrån individuella premisser. Del 3 exemplifierade den emotionella aspekten av den transformativa processen. Sedda som processuella skeenden – dynamiska engagemang med världen – är emotionerna reaktioner på ett sinne i ständig kontakt med världen. Medan vuxna i högre grad än barn kan ha förmåga till reflektion över emotioner, blir ett estetiskt engagerande projekt en kreativ väg till transformation för barn från begränsande rädsla till bemästrande av nya situationer. På ett sinnligt utforskande sätt möjliggörs transformation när den igångsätts av vuxna med estetisk sensitivitet och på barns premisser. Del 4 tog upp meningsskapande ur ett estetiskt perspektiv. Både gällande det estetiska och det omsorgsmässiga är ett engagemang centralt. Vi kan beröras i det estetiska, och ur ett omsorgsperspektiv bör vuxna kunna beröras av barn. Också barn engageras av och visar omsorg om varandra. Vi är i samspel med världen genom kroppsliga, sinnliga upplevelser och estetisk sensitivitet. Kvaliteten på denna estetiska dimension inverkar på vår livskvalitet. Att vara i estetiska situationer kan vara meningsskapande i en salutogen syn på bemästrande (se även kap. 1–7 och kap. 9–10 i antologin). I den femte och sista delen av kapitlet uppmärksammades barns möten med konst. Både ur ett omsorgsperspektiv och ur en aspekt av att möta konst är en öppen hållning grundläggande, att skapa förutsättningar för förundran med en närvaro av det kroppsliga och sinnliga och att möta barnen med utgångspunkt i barnens egen värld. Det relationella möjliggör den estetiska upplevelsen samt det omsorgsetiska.

Med en grund i en omsorgsrelation blir den etiska dimensionen i det estetiska påtaglig genom att individen som fri, självständig och autonom person har haft möjlighet att lära sig ta sin skapande potential i bruk. Detta sker, som Saito (2022) säger, genom att vi står i relation till varandra och genom detta upprätthåller varandras existens. För omsorgspersonerna i förskolan, personalen, kan ett medvetandegörande om ett omsorgsetiskt perspektiv samt om Saitos och Berleants syn på utvecklingen av en estetisk sensitivitet främja en syn om det estetiska som en förutsättning för det etiska.

Referenser

- Berleant, A. (1970). *Aesthetic field. A phenomenology of aesthetic experience*. Cybereditions.
- Berleant, A. (1991). *Art and engagement*. Temple University Press.
- Berleant, A. (2015). *Aesthetic sensibility*. <https://journals.openedition.org/ambiances/> 526
- Berleant, A. (2017). Objects into persons. The way to social aesthetics. *Espes*, 6(2), 9–18.
- Broberg, M. (2018). Betydningen av tilvenning og trygghet for de yngste barna i barnehagen. I I. Pramling Samuelsson & A. Jonsson (Red.), *Barnehagens yngste barn: Perspektiver på omsorg, læring og lek* (1. utg., s. 31–49). Fagbokforlaget.
- Danielsen, A. G. (2021). *Lærerens arbeid med livsmestring*. Fagbokforlaget.
- Fønnebo, B. (2019). *Å tegne sammen* (2. utg.). Cappelen Damm Akademisk.
- Isaksen, B. & Eriksen, A. (Red.). (2022). *Kunsten å være urolig*. Universitetsforlaget.
- Kjær, A. (2018). *Barn og estetisk praksis. Sanser, væren og læring*. Cappelen Damm Akademisk.
- Krogh, T. (2014). *Hermeneutikk. Om å forstå og fortolke* (2. utgave). Gyldendal Akademisk.
- Lunde, M. E. (2021). Ringer i vann. De yngste barna i estetiske samspill med vann. I Elle & Røe Nyhus (Red.), *Kunstmøter og estetiske prosesser med de yngste barna 0–3 år* (1. utg., s. 119–134). Fagbokforlaget.
- Lång, S. (2020). *Eстетiska aspekter på upplevelsen av färg. Om seendets möjligheter i möten med konst* [Avhandling Pro Gradu]. Helsingfors universitet.
- Moe, J. (2022). Hvordan en kunstformidler skaper gode kunstmøter med barnehagebarn på museum. I M. Hopperstad (Red.), *Barnehagebarns kulturliv* (s. 147–167). Universitetsforlaget.
- Reienes, S. A.-B. & Kampmann-Jensen, T. (2022). Noe om uro som kunstfaglig drivkraft. I B. Isaksen & A. Eriksen (Red.), *Kunsten å være urolig* (1. utg., s. 77–88). Universitetsforlaget.
- Rieck, A. (2021). Et blikk på estetiske begreper og forståelser i rommet mellom hverdageestetikk og kunstuttrykk. I Elle & Røe Nyhus (Red.), *Kunstmøter og estetiske prosesser med de yngste barna 0–3 år* (1. utg., s. 149–172). Fagbokforlaget.
- Saito, Y. (2022). *Aesthetics of care. Practice in everyday life*. Bloomsbury.
- Solomon, R. C. (2007). *True to our feelings. What our emotions are really telling us*. Oxford University Press.
- Tholin, K. R. (2023). *Omsorg i barnehagen* (2. utg.). Fagbokforlaget.
- Waterhouse, A.-H. L. (2017). *Med kunst i barnehagen*. Fagbokforlaget.